

A PRÉDIKÁTOROK RENDJE

MOLNÁR ANTAL

Az első 300 év Magyarországon és Európában

A Domonkos-rend a középkorban

Szerk. Csurgai Horváth József

Alba Civitas Történeti Alapítvány, Székesfehérvár,
2017. 335 old.¹

Tulzás nélkül állíthatjuk, hogy a magyar katolikus egyháztörténet-írás legtermékenyebb ága az elmúlt több mint másfélszáz esztendőben a szerzetességtörténet volt. A Fuxhoffer Damján és Czinár Mór kétkötetes monaszterológiájától² a szerzetesrendek működésének betiltásáig (1950) terjedő mintegy kilencven évben minden Magyarországon letelepedett szerzetesrend megírta a maga (olykor tucatnyi kötetre rúgó) monográfiáját, a történészkedő rendtagok doktori disszertációja a legtöbbször rendjük múltjának egy-egy szeletéről szól. Erre a hagyományra építve a magyar katolikus egyháztörténet-írás 1990 utáni megújulásának egyik legnagyobb „hasznélvezője” is a szerzetesség történeti kutatása lett – ennek szemléljét jelentették a Páz-

mány Péter Katolikus Egyetem által rendezett szerzetességtörténeti konferenciák és az előadásokból szerkesztett vaskos kötetek. A vállalkozás keretében eddig tíz kötet látott napvilágot, a sorozatban szinte valamennyi jelentősebb szerzetesrend (ferences, domonkos, jezsuita, bencés, ciszterci, pálos, piarista, sőt lazarista) szerepel.³ A kisebb rendek kimaradását leginkább az élő közösség és ezzel sokszor szoros összefüggésben a történeti kutatások hiánya okozta.

A Domonkos-rend historiográfiája szintén nagyon komoly, immár majd négyszázados, folyamatos tradícióra támaszkodik. A mai kutatómunka historiográfiai alapját a Sigismondo Ferrari 1637-ben megjelent rendtartomány-történetétől⁴ kezdve a XX. század első felében írt jelentős pozitivistá monográfusok (Pfeiffer Miklós, Harsányi András, Iványi Béla, Fehér Mátyás, Implom Lajos) munkáig terjedő hagyomány jelenti.⁵

A gazdag örökség ápolására és továbbvitelére szerveződött meg 2001-ben a vasvári kolostorban a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, amely nemcsak múzeumként működik, hanem a rendtörténeti kutatásokat is koordinálja. Az elmúlt években fontos konferenciákat is szervezett Piliscsabán, Kunszentmártonban, Debrecenben, Vácott, Vasváron, Székesfehérvárott és Budapesten.⁶ A rend 800 éves jubileuma alkalmából rendezett kettős konferencia célja a domonkosok magyarországi történetének komplex, a kutatások mai állását reprezentáló bemutatása volt a kezdetektől a kommunista diktatúra összeomlásáig. *Az első 300 év Magyarországon és Európában* című tanácskozást – amelynek anyagát az itt ismertetett kötet tartalmazza – a székesfehérvári Városi Levéltár és Kutatóintézet rendezte meg 2016. november 2–3-án. A rend újkori és legújabb kori históriáját bemutató, *A 800 éves domonkos rend Magyarországon* című konferenciát pedig a Szent Domonkos Rend Magyarországi Tartományfőnöksége, a Szent István Tudományos Akadémia és a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény szervezte meg Budapesten 2016. november 4-én. Az előadások alapján készült tanulmánykötet szintén 2017-ben látott napvilágot.

¹ ■ A Székesfehérvárott, 2017. október 20-án és Budapesten, 2017. december 12-én elhangzott könyvbemutatók szövegének szerkesztett változata.

² ■ Damianus Fuxhoffer – Maurus Czinár: *Monasterologia Regni Hungariae*. I–II. Pestini, 1858–1860.

³ ■ A kötetek felsorolására itt nincs tér. A sorozat kötetei lásd: <https://btk.ppke.hu/karunkrol/intezetek-tanszkek/tortennettudomanyi-intezet/ujkori-torteneti-tanszek/kiadvanyaink>.

A szerzetességtörténettel kapcsolatos újabb magyarországi és közép-európai kiadványokról tájékozhat: <https://szerzetes.hypotheses.org/category/konyv>.

⁴ ■ Sigismundus Ferrarius: *De rebus Hungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum, partibus quatuor et octo libris distributi commentarii*. Viennae, 1637.

⁵ ■ Ezekre a kutatástörténeti előzményekre, a jelzett szerzők legfontosabb tanulmányaival lásd Zágórhidi Czigány Balázsnak a kötetben olvasható tanulmányát.

⁶ ■ A konferenciák egy részének előadásai nívós tanulmánykötetekben jelentek meg. *A Domonkos rend Magyarországon*. Szerk. Illés Pál Attila – Zágórhidi Czigány Balázs. PPKE–METEM–DRGY, Piliscsaba–Bp.–Vasvár, 2005. (Művelődéstörténeti Műhely, Rendtörténeti konferenciák 3.); *A Szent Domonkos rend és a kunok*. Szerk. Barna Gábor. MTA–SZTE, Szeged, 2016.; *Domonkos szentek és szent helyek*. Szerk. Kálny Beatrix. Debreceni Egyetem Klasszika-filológiai és Ökörténeti Tanszék, Debrecen, 2017.; *A 800 éves Domonkos rend Magyarországon. A középkori provincia felbomlásától a közelmúltig*. Szerk. Barna Gábor – Zágórhidi Czigány Balázs. Szent István Tudományos Akadémia – Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, Bp.–Vasvár, 2017.

A rend középkori történetét tárgyaló, gazdagon illusztrált konferenciakötet a rendező székesfehérvári tudományos műhely igazgatója, Csurgai Horváth József mintaszerűen alapos szerkesztésében, Zsoldos Attila előszavával jelent meg, és összesen 16 tanulmányt és egy okmányfüggelékot tartalmaz. Az írások fejezetbeosztás nélkül, nagyjából kronologikus-tematikai rendben követik egymást. Az alábbiakban az eredeti sorrendet megbontva, három nagyobb tematikai egységben (általános rendtörténet, írásbeliség, hagiográfia) mutatom be a kötet dolgozatait.

A virtuális általános rendtörténeti blokk és egyben a kötet nyitó tanulmányában (*A koldulórendek megtelepedése az „ország közepén”*) Kertész Balázs az ország központi régiójának tekintett, a királyi hatalommal szorosan összefüggő térség (*medium regni*) XIII–XVI. századi koldulórendi topográfiáját vizsgálja. Az Esztergomtól a Csepel-szigetig terjedő területen összesen 22 mendikáns (hét domonkos, nyolc ferences, hat ágostonos és egy karmelita) kolostor működött a középkorban, közülük mindössze két domonkos és egy ferences volt női rendház. Kertész okleveles és régészeti források alapján tisztázza az alapítási dátumokat vagy az intézmények legkorábbi említésére vonatkozó adatokat, illetve javaslatot tesz a kolostoroknak otthont adó települések tipológiájára. A térség településeinek jellege miatt a koldulórendi kolostorokat az uralkodói központokban alapították, nem jellemző a máshol általános földesúri-falusi jelleg. Budán mind a négy rendnek, Esztergomban és Fehérváron pedig háromnak volt rendháza, a mai főváros területén a középkorban összesen 11 koldulórendi kolostor állt.

A középkori szerzetesrendi topográfiával és koldulórendi gazdálkodással hosszú évek óta foglalkozó F. Romhányi Beatrix összefoglaló rendtörténeti írása (*Egy nem kolduló koldulórend: domonkosok a késő középkori Magyarországon*) a saját korábbi adattárának⁷ tanulságaira támaszkodva két nagy alapítási hullámot különít el. Az első a XIV. század közepéig tartott, a második a középkor utolsó fél századában, 1475–1525 között, és 11 új kolostor megalapítását eredményezte, jellemzően kisebb településeken. Így a XVI. század elején már 40 domonkos rendház állott a Magyar Királyság területén, számuk 1560-ra hétére csökkent, 1580-ban pedig már egyetlen kolostoruk sem működött az országban. A rend 1526 előtti súlyát mutatja, hogy a középkor végén mindössze három rend tudott terjeszkedni: az obszerváns ferencesek, a domonkosok és a pálosok, amit jól jelez a rendtagok száma is (1520 körül 1400, 700, illetve 600 fő). A domonkosok gazdálkodásával kapcsola-

tos, a tanulmány címében jelzett ellentmondás a koldulórendi jelleg megszűnésére vonatkozik: a rend 1475 után birtokolhatott ingatlanokat, ami persze nem jelentette a koldulás megszűnését, az ingatlanok (szőlők, szántók, halastavak, malmok, állattartó majorok) és a pénzbefektetések az alaptevékenységet egészítették ki.

A magyar domonkosok missziós tevékenységével két tanulmány foglalkozik. Ternovácz Bálint a boszniaival (*Domonkosok Boszniában a rend megtelepedésétől a 14. század közepéig*). Bosznia köztes helyzete a keleti és nyugati kereszténység határvidékén egyházzervezeti és tanbeli bizonytalanságot eredményezett, amit Róma és a nagyrészt expanziós szándéktól vezérelt környező hatalmak eretnekségként értelmeztek. A domonkosok inkvizíciós felhatalmazással érkeztek Zágrábból és Ragusából, hogy római irányítású egyházi reformokat vezessenek be egy bizonytalan struktúrájú katolikus egyházban. Mindössze három kolostorukról (Brdo, Dubica, Bihács) van tudomásunk, viszont 1234 és 1314 között három boszniai püspök is a rendből került ki, közülük Pósa 32 éven keresztül (1238–1270) vezette az ország katolikus egyházát. A domonkos vállalkozást a történetírás egyértelműen kudarcként értékeli, hiszen a püspököt végül elűzték a tartományból, és a latin egyház helyzete továbbra is bizonytalan maradt. Ennek oka elsősorban küldetésük inkvizíciós jellege volt. A boszniai katolicizmus számára a hosszú távú, máig működő megoldást az obszerváns ferencesek 1248-ban kezdődő munkája jelentette, amelyben az inkvizíciós megbízatást felváltotta a missziós szerepfelfogás.

Kovács Szilvia a Mongol Birodalomban kifejlesztett missziós működés egy fontos szeletét mutatja be (*Domonkosok a közép-ázsiai Csagatáj Uluszban a 13. század második felében*). Dolgozatának kiindulópontja a Mongol Birodalom új historiográfiai értelmezése: akárcsak néhány évszázaddal később az Oszmán Birodalom, ez az államalakulat is az eurázsiai térség gazdasági és politikai egységesítését, a kulturális kapcsolatok fellendülését eredményezte. Emellett vallási közömbösség jellemezte. Dzsingisz kán 1240/1241-ben született Csagatáj nevű fiának birodalmát hívták Csagatáj Ulusznak. A mongolokhoz küldött domonkos és ferences követségek célja az 1240-es és 1250-es években a térítés lehetőségeinek feltérképezése és a foglyok (például az Óradnáról elhurcolt szászok) kiszabadítása, vagy legalább lelkipásztori ellátásban

7 ■ F. Romhányi Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus*. Pytheas, Bp., 2000.

való részesítése volt. Ugyanúgy, mint később a ten-gerentúli missziós beszámolók a XVI–XVII. században, a mongolokhoz küldött szerzetesek is rendkívüli térítési kilátásokról, katolizált mongol főemberekről számoltak be. Erre alapozva alakultak meg a XIV. század elején a missziós érsekségek és püspökségek, és állandósultak a ferences és domonkos missziós állomások az Uluszban. A bizonytalan tudósításokból és a két kultúra közötti áthidalhatatlan távolságokból adódó félreértések miatt a missziós váradalmak néhány évtized alatt kihunytak, a század közepére megszűnt az „egyházszervezet”, a szarmarkandi keresztényekről szóló utolsó híradás a XV. század elejéről származik.

Az általános rendtörténeti tanulmányok közül kettő a rend erdélyi jelenlétével foglalkozik. A domonkosok történetét régóta eredményesen kutató Lupescu Makó Mária ezúttal a rendtörténethez csak lazábban kapcsolódó írással szerepel (*Benedek, az erdélyi egyházmegye első szerzetespüspöke*). Benedek erdélyi püspökségét (1309–1319) az Árpád-ház kihalása utáni tartományi anarchia idején

Kán László erdélyi vajda támogatásának köszönhető, aki először saját fiának kívánta ugyan megszerezni a püspöki széket, később viszont éppen ő javasolta Benedek megválasztását. Benedek nagy érdeme volt, hogy segített visszaszerezni a koronát Kán Lászlótól, ennek köszönhetően kerülhetett sor Károly Róbert megkoronázására. Cserébe Gentilis pápai legátus püspökké szentelte Pozsonyban 1310-ben.

Lupescu Radu tanulmánya a rend erdélyi működésének utolsó felvonását, kolozsvári kiűzetésüket és annak hátterét mutatja be (*Utriusque ordinis expulsi sunt. Kolozsvár, 1556. március 15.*) A kolozsvári példa jól mutatja a késő középkori felvirágzás utáni hirtelen összeomlás dinamikáját. Részben a Hunyadi család támogatásával a XV. század végére épült fel a város ferences és domonkos temploma. Néhány évtized múlva, az 1530-as években megkezdődött

a reformáció, és 1544-ben már a lutheránus Hel-tai Gáspár töltötte be a plébánosi tiszteletet. Az egyházi reformokat a szerzetesek elleni atrocitások kísérték: 1541-ben a klarisszák javait foglalták el, 1551-ben pedig a domonkos és ferences kolostorokat fosztották ki. Bár 1552-ben a politikai változások következtében mindkét rendet visszafogadta a város, de négy évre rá, Izabella és Petrovics Péter visszatérése után, különösen ez utóbbi radikalizáló protestáns terveinek hatására, a kolozsváriak mindkét rendet kiűzték Kolozsvárról. A domonkos kolostor a városi iskolának, a későbbi unitárius kollégiumnak adott helyet. Az értékrendváltást jól jelzi, hogy a kolostor Szent Antal-kápolnáját építőanyagként hordták szét, helyére pedig a városi árnyékszékét telepítették.

A második és harmadik nagyobb tartalmi egység, a szerzetesrendi írásbeliség és a hagiográfia erőteljesen összefügg egymással. A szorosabban az írásbeliséggel foglalkozó virtuális blokk nyitó írása Szovák Kornél nagyon fontos összegzése egy kevésbé ismert intézményes írásbeli kultúráról (*A domonkos írásbeliség első korszaka*). A középkori latin nyelvű írásbeliség nem tekinthető egységes rendszernek, a különböző egyházi és világi intézmények írásbelisége jelentősen eltért egymástól. A domonkos irodalom a szerzetesrendi, koldulórendi írott kultúra fontos része volt, ugyanakkor a domonkos korpusz ismerete a ránk maradt emlékek csekély száma miatt a ferences és pálos mellett háttérbe szorult. A domonkos írott szó kiindulópontjául a rend küldetéséből fakadó erős intellektuális töltet, az elméleti és gyakorlati igények együttes jelenléte szolgált. A legnagyobb hiányt (akárcsak a ferencesek esetében) a hivatali írásbeliség, a rendi kormányzat eredeti dokumentumainak szinte teljes pusztulása okozza. Kárpótlásként a domonkos irodalom ránk maradt töredékei igen gazdag műfaji repertoárt alkotnak. A legismertebbek Paulus de Hungaria egyetemi használatra készült kánonjogi munkái, illetve a missziók-

A XIII. századi alapítású domonkos kolostor, Vasvár

ri latin nyelvű írásbeliség nem tekinthető egységes rendszernek, a különböző egyházi és világi intézmények írásbelisége jelentősen eltért egymástól. A domonkos irodalom a szerzetesrendi, koldulórendi írott kultúra fontos része volt, ugyanakkor a domonkos korpusz ismerete a ránk maradt emlékek csekély száma miatt a ferences és pálos mellett háttérbe szorult. A domonkos írott szó kiindulópontjául a rend küldetéséből fakadó erős intellektuális töltet, az elméleti és gyakorlati igények együttes jelenléte szolgált. A legnagyobb hiányt (akárcsak a ferencesek esetében) a hivatali írásbeliség, a rendi kormányzat eredeti dokumentumainak szinte teljes pusztulása okozza. Kárpótlásként a domonkos irodalom ránk maradt töredékei igen gazdag műfaji repertoárt alkotnak. A legismertebbek Paulus de Hungaria egyetemi használatra készült kánonjogi munkái, illetve a missziók-

kal kapcsolatos beszámolók, elsősorban Riccardus és Julianus jelentései Magna Hungariáról. A lelki irodalom legfontosabb műfaját a prédikációk képviselik, amelyek leggazdagabb magyarországi korpusza a *Pécsi egyetemi beszédek* címen ismert *sermogyűjtemény* a XIII. század utolsó harmadából. A hagiográfiához kapcsolható műveket az Ilona- és Margit-életrajzok hagyományozták ránk, a hazai vonatkozású rendtörténeti írásokat pedig az egyetemes rendtörténeti összefoglalók magyar függelékei (misszilisek és kolostorjegyzék) jelentik. Ez a sokszínűség tudatos műfaji kompozícióra utal, amely a rendi feladatok komplex ellátásának jegyében az egyetemi, missziós, lelkipásztori és belső kohéziót erősítő írások egységében valósult meg.

Szovák írásának szerves folytatása Zágórhidi Czirány Balázs dolgozata a magyar tartományfőnökök okleveleiről és pecsétjeiről (*A középkori magyar domonkos rendtartomány provinciálisainak oklevelei és pecsétjei*). A rendi levéltárak pusztulását jól jelzi, hogy a középkori magyar okleveles anyagból csupán mintegy 100 iratot tekinthetünk domonkos oklevélnek, közülük 28 a családi levéltárakban fennmaradt, úgynevezett konfráter-oklevél. A tartományfőnökök által kibocsátott iratok száma 27, a külföldi előljárók által kiadományozottaké pedig 9. Az Implom Lajos és Iványi Béla gyűjtéseiből kiinduló kutatómunka jelentős mértékben támaszkodik a középkori magyar okleveles anyag digitális adatbázisára. A tartományfőnöki oklevelek tartalmi elemzésének legsúlyosabb tanulsága, hogy egyetlen ténylegesen a rendkormányzatra vonatkozó dokumentum sem maradt ránk – ez a körülmény jól jelzi a középkori rendtörténeti kutatások korlátait. A gyűjteményben leginkább konfráter-okleveleket és ingatlanügyekben keletkezett nyugtákat találunk. Izgalmasak a szerzőnek a rendtartományi pecséthasználatra vonatkozó következtetései. A rendalapító pecsétjére visszavezethető, az első provinciális pecsétet imitáló konzervatív formavilág a hagyománytisztelést, a ragaszkodást mutatja a Szent Domonkos és Magyar Boldog Pál által fémjelzett kezdetekhez. A dolgozatot a középkori magyar domonkos tartományfőnökök okleveleinek és pecsétjeinek katalógusa zárja.

A korai rendtörténeti hagyomány egyik zavaros kérdésében próbál meg rendet vágni Adrien Quéret-Podesta (*Magyar Boldog Pál a „De ordine predicatorum de Tolosa in Dacia”-ban*). Ez a nagyon rövid, a függelékben közölt szövegkiadásban mindössze kétoldalas krónika a domonkosok skandináviai kezdetével, svédországi, dániai és tallinni megtelepedésükkel foglalkozik. Az írás más forrásokból

ismeretlen vagy azokkal nem egyező információkat is hagyományozott ránk, így pontatlan adatokat Magyar Pál magyarországi utazásával kapcsolatban. Joggal merül fel a kérdés: miért van jelen egyáltalán a történet (Salomon dán szerzetes, a krónika központi figurája és Pál magyarországi utazása) a krónikában? A szerző meggyőzően bizonyítja, hogy a krónikás számára Pál szerepeltetését a rend kezdetében elfoglalt kiemelkedő helye tette fontossá, hiszen az egyetemi tanár, rendtartomány-alapító és mártír megjelenése a szövegben már csak az európai peremvidéki missziós analógia miatt is kiemelte a skandináviai alapítás jelentőségét és az ebben kulcsszerepet játszó Salomon érdemeit.

Átmenetet jelent az írásbeliség és a szorosabban vett hagiográfiai tematika között Lázs Sándor tanulmánya az anyanyelvű domonkos irodalom kezdetéről (*Nyelvhasználat és anyanyelvű irodalom a magyar domonkos reformban. A magyar domonkos apácák olvasmányai*). A szerző a késő középkori apácaműveltségről és a magyar anyanyelvű irodalom kezdetéről 2016-ban kiadott monográfiájának⁸ domonkos vonatkozású tanulságait foglalja össze. Lázs 16 domonkos provenienciájú, magyar nyelvű kódex forrásvidékét vizsgálja, és köti össze a magyarországi domonkos obszervancia történetével. A domonkos rendi reform elsősorban nem intézményi, hanem belső megújulást jelentett, és szoros kapcsolatban állt a délnémet és osztrák, főleg nürnbergi és bécsi kolostori obszerváns mozgalmakkal. Az új lelkiség legfontosabb eleme a regula szigorú megtartása, vagyis a klauzúra és a közösségi élet megerősítése volt, emiatt a latinul nem értő laikus testvérek és apácák számára egyre nagyobb szükség volt anyanyelvű vallásos irodalomra. A szerző meggyőzően bizonyítja, hogy a rendi reform lényegéből fakadóan – Mályusz Elemér állításával ellentétben – az anyanyelvű vallásos irodalom termékei nem egyéni olvasmányként a magánáhitatot szolgálták, hanem a *vita communis* megerősödésével közös felolvasásokra használták őket. Ennek megfelelően a kódexek tematikája a maga változatosságában is szorosan kapcsolódik

8 ■ Lázs Sándor: *Apácaműveltség Magyarországon a XV–XVI. század fordulóján. Az anyanyelvű irodalom kezdetei*. Balassi, Bp., 2016.

9 ■ Deák Viktória Hedvig: *Árpád-házi Szent Margit és a domonkos hagiográfia. Garinus legendája nyomán*. Kairosz, Bp., 2005.

10 ■ Knapp Éva: *Remete Szent Pál csodái. A budaszentlőrinci ereklyéhez kapcsolódó mirákulum-följegyzések elemzése. Századok*, 117 (1983), 511–555. old.; Stanko Andrić: *Kapisztrán Szent János csodái*. METEM, Bp., 2009.

11 ■ Ottó Gecser: *The Feast and the Pulpit: Preachers, Sermons and the Cult of St. Elizabeth of Hungary, 1235–ca. 1500*. Centro italiano di studi sull'alto medioevo, Spoleto, 2012.

az obszervancia célkitűzéseire: normatív szerzetesi szövegek, oktatási segédanyagként használt példázatok, hagiográfiai és misztikus irodalom. A ferences eredetű és a világiaknak szóló szövegek bevonása az apácáknak szóló irodalomba meggyőzően igazolja, hogy a magyar nyelvű kódexirodalom nemcsak apácáknak, hanem a szélesebb közönségnek is szült.

A hagiográfiai blokk írásai szorosan kapcsolódnak a Klaniczay Gábor köre szerveződő medievisztikai iskolához, amelynek középpontjában a középkori vallásosság és szentség története áll. Deák Viktória Hedvig írása (*Árpád-házi Szent Margit és a középkori laikus vallásosság*) szervesen kapcsolódik a szerző Margittal kapcsolatos korábbi munkásságához,⁹ illetve tágabban a középkori laikus vallásossággal foglalkozó kutatásokhoz, amelyeknek legfontosabb tanulsága, hogy az elit és népi vallásosság nem különíthető el, ellenben a klerikus és a laikus igen, bár nem átjárás nélkül. Deák Viktória ebben a kontextusban vizsgálja az életrajzokban és a tanúvallomásokban a Margit imádságos gesztusaira vonatkozó értesüléseket. A szent életű királylány imaélete számos olyan elemet tartalmazott, amelyek nem kapcsolódtak közvetlenül a domonkos hagyományhoz (térdelés, leborulás a feszület és az oltáriszentség előtt, szóbeli magánimák). A domonkos gyakorlatól eltérő, a rendi előírásokon „túltevő” gyakorlatait, Mezey László kutatásait követve, egy (talán veszprémi) beginaközösség laikus fogantatású, megélt vallásosságával hozza összefüggésbe a szerző.

Csepregi Ildikó Szent Margit csodáit részben új elemzési szempontokból vizsgálja (*Árpád-házi Szent Margit csodái*). A magyar kutatásban a csodaelbeszélések tipologizálása komoly hagyomány, gondoljunk csak a Remete Szent Pál vagy Kapisztrán Szent János sírja körüli csodákat rendszerező és elemző dolgozatokra.¹⁰ Csepregi a Margit-legendákban ismertetett és a szentté avatási eljárás során felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyvekben lejegyzett csodákat csoportosítja, némileg eltérve a korábban bevett kategóriáktól (a szereplők neve, társadalmi helyzete, csodafajták, betegségek). Fontos észrevétele, hogy Margit esetében az *in vita* csodák túlsúlyban vannak a *post mortem* csodákkal szemben. Bemutatja a Margithoz köthető egyedi (vagyis más mirákulum-korpuszok történetétől eltérő) csodákat, az időtlen gyógyulások csodákat, a korai keresztény örökséggel kapcsolatba hozható bibliai mirákulum-történeteket, a teológiai üzenetet közvetítő, illetve a korszakra és a régióra jellemző (például háborúra, ereklyékre, idegekre vonatkozó) elbeszéléseket. A csodatevő Margit jellemzői közül az erős női jelleget, a nők, gyermekek

és a domonkosok iránti figyelmet, illetve a hétköznapi gyakorlatiasságot emeli ki.

Klaniczay Gábor tanulmánya (*Magyarországi Boldog Ilona és a középkori domonkos stigmatizáltak*) a stigmatizált szentekre vonatkozó európai léptékű kutatásaihoz és készülő monográfiájához kapcsolódik. Ilona személye és kultusza számos kérdést vet fel: kronológiai bizonytalanságokkal terhelt életrajza teljesen homályos. Bár későbbi legendái Margit magisztrájaként említik, ennek a korabeli Margit-forrásokban nincsen nyoma. Ennek ellenére az itáliai domonkos hagiográfiai gyűjteményekben és ikonográfiában számos említése, ábrázolása ismert. Stigmatizációja miatt kulcsszerepe volt a ferenci stigmatizáció egyedisége körüli ferences–domonkos vitákban, és Sienai Szent Katalin kultuszának előzményeként tekintettek rá. Klaniczay az ellentmondásokat úgy oldja fel, hogy Ilona alakját a két koldulórend közötti rivalizálás késő középkori kontextusában helyezi el. Ilona legendájának misztikus elemei egyértelműen a XIV. századi vallásossághoz köthetők, a stigmatizáció sem keletkezhetett közvetlenül Ferenc halála (1226) után, sokkal inkább egy szerény helyi kultuszra építő XIV. századi legenda-konstrukcióról lehet szó.

Gecser Ottó a korábbi, Szent Erzsébetre vonatkozó kutatásait¹¹ továbbfejlesztve számol be a harmadrendi ferences Szent Erzsébet kultuszának Domonkos-rendi vonatkozásairól (*Kultusz és identitás. Árpád-házi Szent Erzsébet és a Domonkos-rend a 13. században*). Kiinduló kérdése: mivel magyarázhatjuk, hogy 1235-ben a renddel semmilyen kapcsolatban nem álló Erzsébetet IX. Gergely pápa a perugiai domonkos kolostorban avatta szentté? A városra viszonylag egyszerű a magyarázat, ugyanis az egyházfő egy esztendeig Perugiában tartotta az udvarát. A domonkos kolostor választását pedig az az igény magyarázhatja, hogy kiemeljék Erzsébet személyét a ferences belső konfliktusokból. Erzsébet kultusza erősen kapcsolódott a Domonkos-rend identitásának eretnekellenes komponenséhez. Ennek ellenére egyetemes tisztelete a renden belül viszonylag rövid életűnek bizonyult: eretnekellenes jelentőségét Veronai Péter kanonizációja után elvesztette, a renden belül pedig a szerzetesnői affiliációkat és a *cura mulierum*ot elutasító irány megerősödése Erzsébet tiszteletének kibontakozását is megakadályozta. A helyi domonkos közösségekben viszont megmaradt a tisztelete, Magyarországon elsősorban a rendnek a királyi udvarral való kibékülése után találjuk ennek számos nyomát, már csak dinasztikus okokból is.

Szintén európai jelentőségű női szent, Sienai Szent Katalin magyarországi tiszteletéről írt Konrád Eszter (*Sienai Szent Katalin magyarországi kódexekben*). Katalin nagyon sokoldalú, stigmatizált, misztikus-politikus szent volt, a Domonkos-harmadrend tagja, aki az egyházszakadás felszámolása érdekében Nagy Lajos magyar királynak is írt. 1461-ben kanonizálták, tisztelete egész Európában elterjedt, legendáit számos nyelvre lefordították. Szorosan kapcsolódva Lázs Sándor tanulmányához, Konrád Eszter is a rendházak belső életére összpontosító domonkos obszervancia elterjedéséhez kapcsolja a közösségi felolvasás gyakorlatának elterjedését és ennek köszönhetően az anyanyelvű kódexirodalom kibontakozását. A tanulmány négy kézirat Katalin-szövegeit vizsgálja, amelyek alapján tiszteletét kiemelten a domonkos obszerváns környezethez, különösen a reformot elfogadó női közösségekhez kapcsolja.

Szent Margit igen hosszú útra nyúlt és alaposan kutatott kanonizációs eljárásának¹² történetével kapcsolatban mutat be új, korábban ismeretlen forrásokat Péterfi Bence (*Mátyás király és Árpád-házi Szent Margit*). Péterfi 2010-ben, az Orsini családnak a római Archivio Storico Capitolino állományában őrzött levéltárában 13, korábban ismeretlen dokumentumot talált, amelyek Margit szentté avatása kísérleteihez kapcsolódnak. Két, a XIII–XIV. századból származó irat az eljárás korai szakaszához szolgál adalékokkal, tizenegy a Mátyás királyhoz köthető kanonizációs törekvéseket (1446–1467) dokumentálja. Az oklevelek egy kivételével a sírnál történt csodás eseteket rögzítenek. A szerző érdeklődésének középpontjában nem a csodák elemzése, hanem maga a szentté avatás kísérlete áll, illetve az itáliai főúri családok levéltárainak újabban megélt kutatásához is kapcsolódva arra a kérdésre keresi a választ: hogyan kerülhettek ezek az iratok az Orsini család levéltárába? Az Orsini família az egyik leghatalmasabb római bárói család volt, négy pápát és 33 bíborost adott az egyháznak. Mátyás, aki Margit mellett Kapisztrán János kanonizációját is erőteljesen támogatta, az ügy képviselőjére Latino Orsini bíborost kérte fel. Ezzel Péterfi egy eddig ismeretlen magyarországi bíborosprotektort azonosított. Orsini kardinális sikerre vitte ugyan Margit ügyét Rómában, 1467-re a konzisztórium is hozzájárult a szentté avatáshoz, azonban a kanonizációra – talán részben a domonkosokkal való viszály miatt – nem került sor. A dolgozat nagyon alapos elemzéssel mutatja be a XV. századi kanonizációs kísérlet eszmetörténeti, politikai és társadalmi hátterét. A kötet végén található függelékben (*Régi és új oklevelek Árpád-há-*

zi Szent Margit szentté avatásának történetéhez [1272–1467]) közli az általa felfedezett, illetve a korábban már kiadott okleveleket, így ez a jelentős forráskorpusz immár együtt tanulmányozható.

2017 májusában Pannonhalmán, az Egyháztörténetészek IV. Országos Találkozóján tartott előadásomban megpróbáltam mérleget vonni az elmúlt negyedszázad magyar szerzetességtörténeti terméséről. Arra a következtetésre jutottam, hogy a nemzetközi kutatásokhoz képest a hazai kutatómunkában még mindig sokszor erős a belső indíttatás és ennek következtében a helytörténeti megközelítés. Az írássok jelentős része nagyon kevésbé problémaközpontú, ritka a nemzetközi összehasonlítás igénye. Pedig a szerzetesség története talán a legalkalmasabb a nemzeti paradigmából való kilépésre, hiszen a rendek legtöbbször római központú, nemzetközi szervezetek. A nemzetközi kontextus megteremtéséhez nem kell erőltetett komparatiztikához folyamodni, a transznacionális szemlélet minden tekintetben kötelező az elmélyültebb, problémaközpontú vizsgálatok számára. Ennek a megközelítésnek, történetírói magatartásnak szép példáját nyújtja a jelen kötet. A tanulmányok magas színvonalon, nemzetközi összefüggésben, európai léptékű intézmény- és eszmetörténeti háttérrel vizsgálják a középkori magyarországi domonkos rendtörténet számos izgalmas kérdését. Meggyőződésem, hogy az ilyen típusú kutatások, konferenciák, kötetek a garanciái annak, hogy a magyar középkorkutatás a nemzetközi történetírással folyamatos párbeszédben végezze a magyar múlt feltárását. □

12 ■ Ennek a kutatómunkának a legújabb eredménye: *The Oldest Legend. Acts of the Canonization Process, and Miracles of Saint Margaret of Hungary*. Ed. and trans. by Gábor Klaniczay – Ildikó Csepregi – Bence Péterfi. CEU Press, Bp., 2018. (Central European Medieval Texts VIII)